

Coordonatori serie: Anton Carpinschi
Gheorghe Lencan Stoica
Lucian-Dumitru Dîrdală

Frédéric BASTIAT (30 iunie 1801-24 decembrie 1850), economist, jurnalist și om politic francez, este o figură intelectuală marcantă de la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1844 publică primul articol în prestigiosul *Journal des économistes*. În paralel cu o intensă activitate jurnalistică îi apar primele scriri de anvergură, cum sunt prima și a doua serie din *Sofisme économiques* (1845, 1848). În 1850 îi apare lucrarea *Armonii economice* și două dintre cele mai cunoscute eseuri, *Legea și Ce se vede și ce nu se vede*. Rămâne în istorie ca fiind cel mai important reprezentant al Școlii de economie din Paris, iar screrile sale, după ce au fost uitate mai bine de o jumătate de secol, vor dobândi o influență tot mai mare, ajungând să fie citate de papa Leon al XIII-lea, de Margaret Thatcher sau de Ronald Reagan.

Frédéric Bastiat, *L'État, Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas et d'autres essais*
© 2011, Centrul Independent în Studii de Economie și Drept
© 2011, Institutul European, pentru prezenta ediție în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BASTIAT, FRÉDÉRIC

Statul. Ce se vede și ce nu se vede și alte eseuri / Frédéric Bastiat;
trad.: Bogdan C. Enache; pref.: Radu Nechita; postf.: Tom G. Palmer;
introducere: Friedrich A. Hayek. – Iași: Institutul European, 2011

ISBN 978-973-611-792-3

- I. Enache, Bogdan C. (trad.)
- II. Nechita, Radu (pref.)
- III. Palmer, Tom G. (postf.)
- IV. Hayek, Friedrich August (pref.)

33

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți fără acordul Editurii constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu aceasta.

Printed in ROMANIA

FRÉDÉRIC BASTIAT

STATUL CE SE VEDE SI CE NU SE VEDE și alte eseuri

Traducere de Bogdan C. ENACHE

Prefață la ediția în limba română de Radu NECHITA

Prefață de Friedrich A. HAYEK

Necrolog de Gustave de MOLINARI

Postfață de Tom G. PALMER

INSTITUTUL EUROPEAN
2011

Cuprins

Prefață la ediția în limba română (Radu Nechita) / 7

Prefață (Friedrich A. Hayek) / 13

Statul / 17

Ce se vede și ce nu se vede / 29

Proprietate și lege / 77

Justiție și fraternitate / 97

Bani blestemăți / 121

Protecționism și comunism / 147

Necrolog (Gustave de Molinari) / 181

Postfață: Douăzeci de mituri despre piețe (Tom G. Palmer) / 203

ale vremii noastre nu apare în paginile sale. Deși trebuie să se confrunte cu variate propunerii ciudate privind utilizarea creditului care erau răspândite în epoca sa, pericolul inflației directe prin intermediul unui deficit guvernamental nu părea un mare pericol în acele timpuri. O creștere a cheltuielilor publice înseamnă pentru el o creștere necesară și imediată a taxării. Motivul acestei stări de lucruri este faptul că, aşa cum se întâmplă în cazul tuturor popoarelor care au trecut printr-o inflație majoră în memoria vie, o deprecieră continuă a banilor nu era ceva pe care poporul să îl accepte în acea vreme. Deci dacă cititorul va fi inclinat să se simtă superior față de erorile mai degrabă simple pe care Bastiat găsește adesea necesar să le respingă, acesta ar trebui să își amintească că în alte privințe compatrioții săi de acum mai bine de o sută de ani erau considerabil mai înțelepți decât generația noastră.

Friedrich A. HAYEK

Aș vrea să se fi fondat un premiu, nu de cinci sute de franci, ci de un milion, cu coroane, cruci și panglici, în favoarea celui care ar da o bună, simplă și inteligibilă definiție a acestui cuvânt: statul.

Ce imens serviciu ar face el societății! Statul! Ce este? Unde este? Ce face? Ce ar trebui să facă?

Tot ce știm despre el este că e un personaj misterios, și cu siguranță cel mai solicitat, cel mai turmentat, cel mai aferat, cel mai sfătuit, cel mai acuzat, cel mai invocat și cel mai provocat din câte sunt pe lume!

Căci, Domnule, nu am onoarea de a vă cunoaște, dar pun pariu zece la unu că de șase luni faceți utopii; și, dacă faceți, pun pariu zece la unu că însărcinați statul să le realizeze.

Și dumneavoastră, Doamnă, sunt sigur că vă doriți din adâncul inimii să vindecați toate relele tristei umanități, și că nu ați fi deloc stâjenită dacă statul ar dori doar să dea o mână de ajutor.

Dar, vai!, nefericitul, ca Figaro, nu știe nici pe cine să înțeleagă, nici în ce parte să o ia. Cele o sută de mii de guri ale presei și ale tribunei îi strigă în același timp:

Organizați munca și muncitorii.
Extirpați egoismul.
Reprimați insolența și tirania capitalului.
Faceți experiențe asupra bălegarului și asupra ouălor.
Brâzdați țara de căi ferate.
Irigați câmpiiile.

* Compoziție apărută în *Journal des Débats*, numărul din 25 septembrie 1848; text reprodus după textul din ediția originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tomul V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 327-341, disponibil on-line gratuit Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

Statul*

Împăduriți munții.
Fondați ferme-model.
Fondați ateliere armonioase.
Colonizați Algeria.
Alăptați copiii.
Instruiți tineretul.
Ajutați bătrâni.
Trimiteti la țară locuitorii orașelor.
Ponderați profiturile tuturor industriilor.
Împrumutați bani, și fără dobândă, celor care doresc.
Eliberați Italia, Polonia și Ungaria.
Creșteți și perfectionați calul de șă.
Încurajați arta, formați-ne muzicieni și dansatoare.
Interziceți comerțul și, în același timp, creați o marină comercială.
Descoperiți adevărul și aruncați în capul nostru un grăunte de răjiune.
Statul are misiunea de a lumina, de a dezvolta, de a mări, de a fortifica, de a spiritualiza și de a sanctifica sufletul popoarelor.

„Eh! Domnilor, puțină răbdare”, răspunde statul cu un aer jalnic.

Voi încerca să vă mulțumesc, dar pentru asta îmi trebuie ceva resurse. Am pregătit proiecte pentru cinci sau șase impozite nou-nouțe și cele mai benigne de pe lume. Veți vedea ce plăcere e să le plătești.

Dar atunci un strigăt mare se ridică:

Hei! Hei! Ce mare merit de a face ceva când ai resurse! Nu ar merita osteneala să se numească stat. Departe de a ne impune noi taxe, vă somăm să le retrageți pe cele vechi. Suprimați:

Impozitul pe sare;
Impozitul pe băuturi;
Impozitul pe litere;
Accizele;
Patentele;
Prestațiile.

În mijlocul acestui tumult, și după ce țara și-a schimbat de două sau trei ori statul său pentru că nu a dat satisfacție tuturor acestor cereri, am

vrut să arăt că ele sunt contradictorii. De ce mi-am dat eu seama, bunule Dumnezeu! Nu puteam să păstrez pentru mine această neplăcută remarcă?

Iată-mă discreditat pentru totdeauna; și acum este înțeles că sunt un om *fără inimă și fără simțăminte*, un filozof sec, un individualist, un burghez și, pentru a spune totul într-un cuvânt, un economist de la școala englezescă sau americană.

Oh! Iertați-mă, scriitori sublimi, pe care nimic nu vă oprește, nici măcar contradicțiile. N-am dreptate, fără îndoială, și retractez cu toată inima. Nu cer mai bine, fiți siguri, decât ca dumneavoastră să fi găsit într-adevăr, în afară de noi, o ființă binefăcătoare și inepuizabilă, numindu-se stat, care să aibă pâine pentru toate gurile, muncă pentru toate brațele, capitaluri pentru toate întreprinderile, credite pentru toate proiectele, untdelemn pentru toate plăgile, balsam pentru toate suferințele, sfaturi pentru toate perplexitățile, soluții pentru toate îndoielile, adevăruri pentru toate inteligențele, distracții pentru toate plăcăselile, lapte pentru copii, vin pentru bătrâni, care să se îngrijească de toate nevoile noastre, să prevină toate dorințele noastre, să satisfacă toate curiozitățile noastre, care să redreseze toate erorile noastre, toate greșelile noastre, și să ne dispenseze de acum înainte de prevedere, de prudentă, de sagacitate, de experiență, de ordine, de economie, de cumpătare și de activitate.

Și de ce nu aş dori-o și eu? Dumnezeu să mă ierte, cu cât reflecțezi mai mult la ea, cu atât găsești că lucrul e comod, și sunt nerăbdător, și eu, să am la îndemână această sursă nesecată de bogăție și de lumini, acest medic universal, această comoară fără fund, acest consilier infailibil pe care îl numiți stat.

De asemenea cer să-mi fie arătat, să-mi fie definit, și de aceea propun fondarea unui premiu pentru primul care va descoperi acest phoenix. Căci în sfârșit, mi se va concede că această descoperire prețioasă nu a fost încă făcută, căci, până acum, tot ce se prezintă sub numele de stat poporul îl răstoarnă imediat, tocmai pentru că nu îndeplinește condițiile puțin cam contradictorii ale programului.

Trebuie să o spun? Mi-e teamă să nu fim, în această privință, păcăliți de una dintre cele mai bizare iluzii care au capturat spiritul uman.

Omului îi repugnă Osteneala, Suferința. Și totuși el este condamnat de natură la Suferință și Privațiune, dacă nu-și ia Osteneala Muncii. Nu are deci decât alegerea între aceste două reale.

Cum să facem pentru a le evita pe amândouă? Nu s-a gasit până astăzi și nu se va găsi niciodată decât un singur mijloc: *a te bucura de munca celuilalt*; a face astfel încât Osteneala și Suferința să nu incumbe fiecărui după proporția naturală, ci ca toată osteneala să fie pentru unii și toate satisfacțiile pentru alții. De aici sclavia, tot de aici spolierea, orice formă ia aceasta: războaie, imposturi, violențe, restricții, fraude etc., abuzuri monstruoase dar consecvente cu gândirea care le-a dat naștere. Trebuie să urâm și să combatem opresorii, nu putem să spunem că ar fi absurzi.

Sclavia s-a dus, grație Cerului, și pe de altă parte, dispoziția noastră de a ne apăra bunul nostru, face ca Spolierea directă și naivă să nu fie ușoară. Un lucru a rămas totuși. Această înclinație primitivă pe care o poartă în ei toți oamenii de a împărți pe din două lotul complex al vieții, aruncând Osteneala asupra celuilalt și păstrând pentru ei însăși Satisfacția. Rămâne de văzut sub ce formă nouă se manifestă această tristă tendință.

Opresorul nu mai acționează direct cu propriile forțe asupra opriților. Nu, conștiința noastră a devenit mult preameticuoasă pentru asta. Există încă tiranul și victima, dar între ei se plasează un intermediar care e statul, adică legea însăși. Ce altceva mai în stare de a face să tacă scrupulele noastre și, ceea ce e poate mai apreciat, să învingă rezistențele? Deci, toți, cu orișice titlu, sub un pretext sau sub altul, ne adresăm statului. Îi spunem:

Nu consider că există, între bucuriile și munca mea, o proporție care mă mulțumește. Aș dori, pentru a stabili echilibrul dorit, să iau puțin din bunul celuilalt. Dar e periculos. Nu ați putea să-mi facilitați lucrul? N-ați putea să-mi dați un loc mai bun? Sau să jenați industria concurenților mei? Sau să-mi împrumutați gratuit capitaluri pe care le-ați luat posesorilor lor? Sau să-mi creșteți copiii pe bani publici? Sau să-mi acordați prime de încurajare? Sau să-mi asigurați bunăstarea când voi avea cincizeci de ani? Prin acest mijloc, voi ajunge la scopul meu în toată liniștea conștiinței, căci legea însăși va fi acționat pentru mine și voi avea toate avantajele spolierii fără a avea nici riscurile, nici odiosul ei!

Cum e sigur că, pe de o parte, cu toții adresăm statului cereri asemănătoare, și că, pe de altă parte, este vădit că statul nu poate să procure satisfacție unora fără să adauge la munca altora, în așteptarea unei definiții a statului, mă consider autorizat să o dau aici pe a mea. Cine știe dacă nu va câștiga premiul? Iată-o:

Statul este marea ficțiune prin intermediul căreia toată lumea se străduiește să trăiască pe cheltuiala a toată lumea.

Căci astăzi, ca și altădată, fiecare, un pic mai mult, un pic mai puțin, ar dori să profite de munca celuilalt. Acest sentiment nu îndrăznim să-l afișăm, ni-l disimulăm nouă însine; și atunci ce facem? Ne imaginăm un intermediar, îl adresăm **statului**, și fiecare clasă, rând pe rând, vine să-i spună: „Voi care puteți să luați în mod loial, cinstiți, luați de la public, și împărtășim.” Vai! Statul nu are decât o prea mare înclinație să urmeze diabolicul sfat; căci el e compus din miniștri, din funcționari, din oameni, în sfârșit, care, ca toți oamenii, au la inimă dorința și profită întotdeauna cu grabă de ocazia de a vedea mărindu-se bogățiile și influența lor. Statul înțelege deci repede partea pe care poate să o tragă din rolul pe care îl conferă publicul. Va fi arbitrul, stăpânul tuturor destinelor; va lua mult, deci îi va rămâne mult lui însuși; va multiplica numărul agenților săi, va lărgi cercul atribuțiilor sale; va sfârși prin a dobândi proporții împovărătoare.

Dar ceea ce trebuie bine remarcat este uimitoarea orbire a publicului în toate acestea. Când soldați fericiti reduceau învinșii la sclavie, ei erau barbari, dar nu erau absurzi. Scopul lor, ca și al nostru, era să trăiască pe cheltuiala celuilalt; dar, ca și noi, nu duceau lipsă. Ce ar trebui să credem despre un popor ce nu pare convins de faptul că *jaful reciproc* nu e mai puțin jaf pentru că e reciproc; că nu e mai puțin criminal pentru că e executat legal și ordonat; că nu adaugă nimic la bunăstarea publică; că dimpotrivă, o diminuează de tot ceea ce îl costă pe acest intermediar costisitor pe care îl numim stat.

Și această mare himeră am plasat-o, pentru edificarea poporului, pe frontispiciul Constituției. Iată primele cuvinte ale preambului: „Franța s-a constituit în Republică pentru [...] a-i chema pe toți cetățenii săi la un grad tot mai ridicat de moralitate, de lumină și de bunăstare”.

Astfel, Franța sau *abstractizarea* este cea care îi cheamă pe francezi sau *realitățile* la moralitate, la bunăstare etc. Nu înseamnă asta să ne

cufundăm în această bizară iluzie care ne îndreaptă înspre a atinge totul cu o altă energie decât a noastră? Nu înseamnă asta a lăsa să se înțeleagă că există, lângă și înafară de francezi, o ființă virtuoasă, luminată, bogată, care poate și trebuie să verse asupra lor binefacerile ei? Nu înseamnă asta să presupunem, și bineînțeles în mod gratuit, că între Franța și francezi, între simpla denumire prescurtată, abstractă a tuturor individualităților și aceste individualități există raporturi de tată și fiu, de tutor și pupil, de profesor și școlar? Știu foarte bine că spunem uneori metaforic: Patria este o mamă tandră. Însă pentru a prinde în flagrant delict de desărtăciune propoziția constituțională este suficient să arătăm că ea poate fi întoarsă pe dos, nu să spune fără neajuns, ba chiar cu avantaj. Exactitatea ar suferi dacă preambulul ar fi spus:

Francezii s-au constituit în Republiecă pentru a chema Franța la un grad tot mai ridicat de moralitate, de lumină și de bunăstare?

Însă care este valoarea unei axiome în care subiectul și atributul pot să se încruceze fără neajuns? Toată lumea înțelege să spunem: mama își va alăpta copilul. Dar ar fi ridicol să spui: copilul va alăpta mama.

Americanii își făceau altă idee despre relațiile cetățenilor cu statul când au plasat înaintea Constituției lor aceste simple cuvinte:

Noi, poporul Statelor Unite, pentru a forma o uniune mai perfectă, a stabili dreptatea, a asigura liniștea interioară, a veghea la apărarea comună, a crește bunăstarea generală și a asigura binefacerile bunăstării nouă însine și posteritații noastre, decretăm etc.

Aici, nicio himeră, nicio abstracție de la care cetățenii cer totul. Ei nu așteaptă nimic, decât de la ei însiși și de la propria lor energie.

Dacă mi-am permis să critic primele cuvinte ale Constituției noastre, asta se datorează faptului că nu e vorba, aşa cum am putea crede, de o pură subtilitate metafizică. Pretind că această *personificare* a statului a fost în trecut și va fi în viitor o sursă fecundă de calamități și de revoluții.

Iată Publicul de o parte, Statul de cealaltă, considerate a fi două entități distințe, una ținută să dea din belșug asupra celeilalte, iar cea de-a doua având dreptul de a reclama de la prima torrentul de fericiri umane. Ce trebuie să se întâmple?

În fapt, statul nu este și nu poate fi ciung. El are două mâini, una pentru a primi și una pentru a da, altfel spus, mâna aspiră și mâna blândă. Activitatea celei de-a doua este în mod necesar subordonată activității celei dintâi.

La rigoare, statul poate lua și să nu dea. Asta s-a vazut și se explică prin natura poroasă și absorbantă a mâinilor sale care rețin întotdeauna o parte și uneori totalitatea din ceea ce atinge. Dar ceea ce nu s-a văzut niciodată, ceea ce nu se va vedea vreodată și nici nu se poate concepe e ca statul să dea publicului mai mult decât a luat. Este deci o ne bunie că luăm în față lui umila atitudine de cărători. Îi este radical imposibil de a confi un avantaj particular unora dintre individualitățile care constituie comunitatea fără a aplica o pagubă superioară comunității în ansamblu.

Ei se găsește deci plasat, datorită exigențelor noastre, într-un cerc vicios manifest.

Dacă refuză binele pe care îl pretindem de la el, este acuzat de neputință, de rea-voință, de incapacitate. Dacă încearcă să-l realizeze, este forțat să impună poporului de două ori mai multe taxe, să facă mai mult rău decât bine, și să-și atragă, la celălalt capăt, defecțiunea generală.

Așadar, în public găsim speranțe, în guvern – două promisiuni: *multe binefaceri și niciun impozit*. Speranțe și promisiuni care, fiind contradictorii, nu se realizează niciodată.

Nu este aceasta cauza tuturor revoluțiilor? Căci între stat, care nu precupește promisiunile imposibile, și public, care a conceput speranțe irealizabile, vin să se interpună două clase de oameni: ambicioșii și uto piștii. Rolul lor este în întregime trasat de situație. E de ajuns pentru acești curtezanii ai popularității să strige la urechile poporului: „Puterea te îñșeală; dacă eram în locul ei, te-am fi umplut de binefaceri și te-am fi eliberat de taxe”.

Și poporul crede, și poporul speră, și poporul face o revoluție.

Amicii săi nici nu s-au pus pe treabă că sunt somați să se execute. „Dați-mi deci de lucru, pâine, ajutoare, credit, instrucție, colonii”, spune poporul, „și totuși, conform promisiunilor voastre, eliberati-mă din strânsorile fiscului”.

Statul nou nu e mai puțin stânjenit decât statul vechi, căci un fapt imposibil poate fi promis dar nu și împlinit. Încearcă să câștige timp, și trebuie pentru ca să dea roade. Mai întâi, face câteva timide încercări; pe de o parte, extinde puțin instrucțiunea primară, pe de altă parte, modifică puțin impozitul pe băuturi (1830). Dar contradicția se ridică de fiecare dată înaintea lui: dacă vrea să fie filantrop, este forțat să rămână fiscal; și dacă renunță la fiscalitate, trebuie să renunțe și la filantropie.

Căci două promisiuni se împiedică întotdeauna și în mod necesar una de alta. A uza de credit, adică a devora viitorul, este un mijloc actual de a le concilia; se încearcă și se face puțin bine în prezent în schimbul a mult rău în viitor. Dar acest procedeu evocă spectrul bancrutei care alungă creditul. Ce e deci de făcut? Atunci statul nou își bravează partidul; renunțe forțe pentru a se menține, înăbușă opinia, face recurs la arbitrar, ridiculează vechile sale maxime, declară că nu se poate administra decât cu condiția de a fi impopular; pe scurt, se proclamă *guvernamental*.

Și în acel punct îl așteaptă alți curtezani de popularitate. Ei exploatează aceeași iluzie, trec prin aceeași cale, obțin aceleași succese, și vor fi în curând înghițiti de același hău. Așa am ajuns în Februarie¹. În acea epocă, iluzia care face obiectul acestui articol penetrase mai mult ca niciodată în ideile poporului, odată cu doctrinarii socialisti². Mai mult ca niciodată, poporul se aștepta ca *statul*, sub formă republicană, să deschidă larg sursa binefacerilor și să o închidă pe cea a impozitului. „Am fost adesea înșeslat, spunea poporul, dar voi veghea eu însumi să nu mai fiu înșeslat încă o dată”.

Ce putea face guvernul provizoriu? Vai! Ce se face întotdeauna într-o conjunctură asemănătoare: promite, și câștigă timp. Nu ezită să promită, și pentru a da promisiunilor sale mai multă solemnitate, le-a fixat în decrete. „Creșterea bunăstării, diminuarea orelor de lucru, ajutoare, credit, instrucție gratuită, colonii agricole, defrișări, și în același timp reducerea

¹ La 22 februarie 1848 în Paris izbucnește revoluția în urma căreia este instaurată efemera Republică a II-a (n. tr.).

² Revoluția de la 1848 din Franța înseamnă și prima manifestare politică a socialistului. Un socialist, Louis Blanc, este membru în guvernul revoluționar care, la presiunea cluburilor socialiste, proclamă dreptul la muncă și creează Atelierele Naționale însărcinate cu procurarea de locuri de muncă șomerilor din Paris (n. tr.).

taxei pe sare, pe băuturi, pe litere, pe carne, totul va fi acordat [...] să vină Adunarea Națională¹.

Adunarea Națională a venit, și cum nu se pot realiza două contradicții, sarcina sa, trista sa sarcină, s-a mărginit la a retrage, cât mai bland posibil, unul după altul, toate decretele guvernului provizoriu².

Totuși, pentru a nu face decepția prea crudă, ea a dorit să se învoiască puțin. Anumite angajamente au fost menținute, altele au primit un mic început de execuție. De asemenea, administrația actuală se străduie să conceapă noi taxe.

Acum mă proiectez mental cu câteva luni în viitor, și mă întreb, cu tristețe în suflet, ce va veni când agenții noii creații vor merge în satele noastre să ridice noile impozite asupra succesiunii, asupra veniturilor, asupra profiturilor exploatațiilor agricole. Cerul să-mi dezmintă prezentimentele, dar văd aici încă un rol de jucat pentru curtezanii popularitatii.

Citî și ultimul Manifest al Montagnarzilor³, cel pe care l-au emis în privința alegerilor prezidențiale. Este puțin cam lung, dar, la sfîrșit, se rezumă în două cuvinte: *Statul trebuie să dea mult cetățenilor și să le ia puțin*. Întotdeauna aceeași tactică sau, dacă doriți, aceeași eroare.

Statul datorează tuturor cetățenilor gratuit instrucția și educația.

El datorează:

Un învățământ general și profesional adecvat atât cât este posibil nevoilor, vocațiilor și capacitaților fiecărui cetățean.

El trebuie:

¹ Guvernul provizoriu se constituie imediat după abdicarea lui Ludovic Filip de Orléans și proclamarea republicii, la 24 februarie 1848; Adunarea Națională Constituantă este aleasă prin vot universal masculin la 23 aprilie 1848 (n. tr.).

² După înăbușirea revoltei muncitorilor parizieni (23-26 iunie 1848) deputații Constituantei abrogă din proiectul de Constituție dreptul la muncă și la instrucție (n. tr.).

³ Montagnarzii sunt democrați-radicali și socialisti, descendenți ideologici ai iacobinilor; alegerile prezidențiale din 10 decembrie 1848 sunt însă câștigate de candidatul republicanilor conservatori, Ludovic Napoleon Bonaparte (n. tr.).